

Alexandru
ZUB

Figuri de clerici în rezistență anticomunistă

În așteptarea unui răgaz când voi putea spune mai mult despre experiența mea carcerală sub regimul comunist, cau să evoc aici, sumar, câteva întâlniri cu slujitorii ai Bisericii, iar dintre aceștia mă voi opri îndeosebi la unul care a produs asupră-mi o impresie aparte¹.

Era în 1958, când regimul condus de Gheorghiu-Dej, înăsprit brusc după evenimentele din Ungaria (1956), a modificat codul penal pentru a-și presta încă și mai dur funcția coercitivă. S-au umplut atunci din nou temnițele și lagările de muncă, degajate oarecum după reuniunea de la Geneva (1955). Oameni de orice vârstă, profesie, credință etc. au fost aruncați după gratii, în cadrul unei politici punitive și preventive totodată. N-a fost instituție, n-a fost familie, n-a fost grup social care să nu aibă un „reprezentant”, o victimă în acel conglomerat compus în virtutea unei strategii greu de înțeles pentru cei mai mulți. O analiză a corporilor profesionale, sub acest unghi, ar fi demnă de tot interesul. În ce privește corpul clerical, dispunem deja de unele mărturii ale celor trecuți prin închisori și chiar de studii relativ ample, de statistici și note biografice care ne pot da o idee despre rezistență clerului, cătă a fost, în raport cu sistemul comunist: *Calvarul României creștine* (Sergiu Grossu). Rămân, firește, încă multe de făcut, de la publicarea mărturiilor directe până la întocmirea unei „prosopografii” *sui generis* și a unor studii mai sistematice. Să-mi fie permis a adăuga, în acest scop, o modestă depozitie perso-

nală, care nu poate fi decât limitată și subiectivă. Ea ține să readucă în actualitate câteva figuri, unele deja adăugate *ad patres*, iar prin ele să fixeze o atmosferă de epocă. În cei șase ani și ceva de detenție (1958-1964), am avut ocazia să întâlnesc destui preoți, pastori, predicatori ale căror efigii s-au estompat cu trecerea timpului. Câteva mi s-au întipărit însă mai bine în memorie, cele cu care am avut atunci un dialog mai strâns ori s-a întâmplat să le reîntâlnesc apoi în afara universului carceral.

Las la o parte pe cei cu care am petrecut, oarecum „din mers”, câteva ceasuri sau zile într-o celulă de tranzit, pentru a-i scoate la lumină din tainițele memoriei pe unii care mi-au lăsat în suflet urme mai persistente. Cel care a jucat un rol mai de seamă în raport cu ființa mea e și primul pe care l-am întâlnit, în timpul detenției, pe linia invocată. La penitenciarele din Iași și Jilava (1958-1959) nu se întâmplase, pe acest tărâm, nimic deosebit. Spre finele anului 1959, în noiembrie, am ajuns însă într-un lagăr din Balta Brăilei, la Salcia, unde câteva mii de condamnați lucrau la diguri, șosele, desecări, construcții sau în agricultură. Erau acolo și destui clerici, în diverse brigăzi, „topiți” oarecum în uniformele cenușii ale recluziunii. Prestația lor confesională în acest cadru e greu de stabilit și a fost nu o dată subiect de controverse.

Fără a sugera o ierarhie axiologică, în lipsa unui criteriu cert de măsură, înclin să cred că dintre teologi cea mai mare influență a avut-o, la Salcia, părintele Gheorghe

¹ Text reprodus din revista *Memoria*, 15/1996, p. 8-11, unde a apărut sub titlul *Despre rezistență spirituală anticomunistă*. Între timp, figura părintelui Gheorghe Chiriac a mai fost evocată, memorabil, de Florin Constantin Pavlovici într-o carte de referință: *Tortura pe înțelesul tuturor*, Ed. Cartier, 2001, p. 85, 108, 132-135, 168-174, 195-197.

Chiriac. Era preot la biserică Popa Tatu, predă în același timp greaca la Institutul Teologic și se interesa serios de problemele gândirii contemporane, în ideea de a fortifica și pe această cale discursul teologic. Studiase la București, apoi la Bonn, unde și-a luat doctoratul, fiind în deceniile IV-V unul dintre tinerii în care ortodoxia noastră își punea mari speranțe. A și luat parte, dacă îmi aduc bine aminte, între altele, la pregătirea dialogului ecumenic cu Biserica Anglicană, era preocupat de filosofia existențialistă, aşa cum s-a dezvoltat ea în Germania, Franța etc., ori sub forma luată la noi: trăirismul interbelic. O polemică tip-purie, pe marginea lucrării *Puncte cardinale în haos* de Nichifor Crainic, i-a adus, cel puțin în mediul ortodox, o notorietate de care s-a resimțit mai apoi devenirea sa ca teolog și om de litere. Elev al lui Nae

Ionescu, avea o mare stimă pentru tipul socratic de reflecție profesat de acesta și era la curent, până în detaliu, cu direcția stimulată de marele său profesor. Miturile, simbolistica religioasă, comparatismul aplicat la această sferă de idei îl pasionau în cel mai înalt grad. A și propus, la un moment dat, o nouă interpretare a poemului mioritic, ca dramă liturgică, interpretare ce a fost re luată apoi și de alții.

Când l-am cunoscut eu, în colonia penitenciară de la Sâlcia, în toamna lui 1959, părintele Gheorghe Chiriac era un om în puterea vârstei, viguros și prestant. Impunea prin simpla lui prezență, duhovnicească și intelectuală totodată, dar și prin capacitatea de a-i aprobia pe tineri, cărora le vorbea, în momentele de răgaz, când se întâmpla ca o ploaie prea intensă sau un frig insuportabil să ducă la suspendarea lucrului. Atunci se adunau în preajma-i, ca la un semn, „studioși” doritori să afle ce a fost, în realitate, școala lui Nae Ionescu sau cum trebuie să fie înțelese una ori alta din marile teme ale filosofiei. Se aflau, printre aceștia, Matei Boilă, Mihai Cocuz, Al. Ivasiuc, Al. Mihalcea, Eusebiu Munteanu, Florin Constantin Pavlovici, Mihai Rădulescu, pentru a nu aminti decât puține nume dintre cei care îl împresurau oricând se iveau o pauză în programul muncii silite. Pinea mare preț, în acele excursuri, pe explicarea conceptelor, atât de necesare în raport cu formăția de care beneficiase noua generație, pe logica severă a discursului, cu apel la cele mai diverse științe. Biologia, antropologia, sociologia, chiar matematica, îi erau familiare și nu ezita să le pună la contribuție când era nevoie de o fundamentare mai amplă a expunerii. Avea un fel cu totul personal de a vorbi. Concentrat până la crispare, cu ochii închiși, fără gestică, numai cu rare sublinieri ale mâinilor, părea că e stăpânit de un zeu necunoscut nouă. Vorbea ca un inspirat, cu tresării de intensă bucurie, când se întâmpla (și era frecvent) să găsească expresia cea mai adecvată. Referințele la Pascal, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger erau curente, ca și trimiterile la marile texte ale literaturii, îndeosebi la Dostoievski. Am profitat mult, cât despre mine, din expune-

rile sale, fie că era vorba de filosofie, teologie, morală. Nu evita nici temele literare, el însuși membru al unui cineaclu din capitală, animat pare-se de I. Negoițescu, cineaclu unde era, după cum aveam să aflu, un critic redutabil. Avea o mare prețuire pentru Vasile Pârvan, din care cita uneori pasaje de un interes particular pentru mine. „Viața omenească este în generalitatea ei lipsită de gânduri”, clama vorbitorul, pe seama eseurilor din *Memoriale*, pentru a explica apoi geneza gândirii și mișcarea ei crono-topică, până la direcțiile cele mai noi, față de care nu ezita să se comporte critic, în numele acelei *philosophia perennis*, pe care căuta să o inculce și Tânărului său auditoriu. O predică, după scurta slujbă oficiată, la zi de sărbătoare, devinea prilej de considerații filosofice de cel mai viu interes pentru noi.

M-am despărțit de părintele Gheorghe Chiriac acolo, în Balta Brăilei, pentru a nu-l mai regăsi decât târziu, după mulți ani, în casa parohială de la Popa Tatu, unde a revenit, cu soția, pentru a-și continua misiunea de preot, alături de preocupările filosofice și literare. Scrisese cândva un comentariu despre *Miorița*, căreia îi atribuia sensuri inițiatice și analogii biblice. Am aflat, vizitându-l cu ocazia unei deplasări în capitală, că a compus între timp poeme filosofice de mare întindere. Mi-a și citit unele fragmente, bucuros să reînnoade parcă firul unui dialog întrerupt fără voia noastră.

L-am mai revăzut apoi, o singură dată, pe când slujea la căpătâiul lui Al. Ivăsiuc, în cimitirul de la Străulești, după cutremurul din 4 martie 1977, care îi curmase viața intempestiv. A rostit, la urmă, obișnuitul cuvânt de rămas bun și de încurajare pentru familie. Era același spirit viguros, care mergea direct la esențe și formula pregnant orice idee. L-am pierdut după aceea urma. E un fel de a spune, fiindcă o regăsesc în mine, săpată adânc, ori de câte ori mă preocupă, ca istoric, viața spirituală din tragicul secol XX. În ambele ipostaze dau de urma fecundă pe care părintele Gheorghe Chiriac, teologul, filosoful, poetul, a știut să-lase într-un moment decisiv pentru mine, important desigur și pentru el. Mi-a rămas apoi în minte, din aceeași experiență, o

seară de Crăciun la colonia Grădina, încă una din rețeaua concentraționară ce împânzea Balta Brăilei, unde, în baraca imundă, plină la condamnați abia întorsi de la munca pe care o prestau silnic, până la epuizare, niște preoți de confesiuni diverse au slujit împreună, rugându-se „pentru pacea a toată lumea” și pentru libertatea noastră, a celor aflați după gratii. Unul dintre ei, Augustin Prunduș, preot unit și un distins cărturar, preocupat îndeosebi de primele timpuri ale creștinismului, a rostit o predică demnă de antologie. „Primul colindător a fost Dumnezeu”. Astfel și-a început el cuvântul de bunavestire, care ne-a mișcat adânc pe toți, pregătindu-ne pentru ceea ce avea să urmeze: o expunere sistematică a temei, un cor de colinde pregătit cu discreție, care ne-a făcut să trăim clipe de bucurie și speranță. Asemenea

manifestări erau, firește, interzise de administrație. Dar se întâmpla uneori ca supraveghetorii de serviciu să-și caute anume de lucru în altă parte, pentru a ocoli o confruntare inevitabilă. Altminteri consemnul era ca în asemenea momente paza să fie încă mai severă. Cu părintele Augustin mi-am intersectat de mai multe ori pașii, acolo, iar mai târziu l-am căutat la Cluj, unde lucra ca bibliotecar, erudiția lui fiind îndrumată anume pe un făgaș ce nu putea stânjeni prea mult oficialitatea. Nu era singurul în această situație. „Colindul” de la Grădină mi-a rămas însă în suflet pentru totdeauna, căci n-a fost o simplă noapte festivă, cum se întâmplă adesea, ci parcă evenimentul însuși al Nașterii Domnului, despovărat de aluvii unule aduse, în timp, de felurile obiceiuri. „La Vitleem colo jos/ Cerul arde luminos/ Preacurata/ Naște astăzi pe Hristos”. Vechiul colind popular, cântat în surdină, cu o pietate ce ne înfioră, era completat cu altele din repertoriul tradițional, însă și cu unele create în încisoare. „A venit și-aici Crăciunul/ Să ne mângâie surghiunul./ Cade albă nea/ peste viața mea,/ peste suflet ninge/ cade albă nea/ peste viața mea,/ care-aici se stinge”. Bucuria sărbătorii era obnubilată firește de lipsa elementelor ce compun, în asemenea momente, normalitatea vieții. Lumina era amenințată de beznă, stelele de lacrimi, rănilor cereau alinare. Asistență duhovnicească, discretă însă continuă, acorda, oriunde, părintele Mina Dobzeu. Slujise anterior undeva în Transilvania, ca paroh, dar odată ajuns în temniță și-a continuat lucrarea în forme pe care N. Steinhardt le-a evocat magistral în *Jurnalul fericirii*. Mi-a fost mie însuși de mare ajutor, în momente grele pentru toți cei închiși, dar și în întâlnirile de peste ani, la Huși sau la Iași. O figură blândă, luminoasă, înțeleaptă, la care sper să mă pot întoarce mai insistent.

Încă una se cuvine amintită în scurtul periplu de acum, aceea a părintelui **Vasile Vasilachi** de la Schitul Pocrov. L-am întâlnit, fugitiv, la Stoenești, într-un lagăr ce reunea, la un moment dat, prin 1961, pe cei bolnavi de febră tifoidă sau de leptospiroză și pe inapții de muncă. Eram izolați, pe categorii, constrânsi a trăi în barăci imunde,

însă dimineața și seara, când se făcea „apelul”, găseam un moment bun pentru a întâlni pe câte unul din altă baracă. Așa l-am cunoscut pe părintele Vasilachi, al cărui frate, arhimandritul Haralambie, s-a și stins, un an mai târziu, la Gherla. Cu preotul Vasile Vasilachi aveam ce vorbi, căci îi cunoșteam monografia dedicată lui Veniamin Costachi, pe care o și utilizasem într-un mic studiu privitor la niște frământări din anul 1819, în care fusese amestecat, fără voie, și Mitropolitul. M-a frapat vehementă cu care eruditul monah condamna încă secularizarea averilor mănăstirești, act plin de consecințe pentru Biserică. Opinia lui despre Kogălniceanu, sub acest unghi, era severă. Ea nu se mai regăsește însă în lucrările de mai târziu, elaborate în exilul său de peste Ocean. Îi port, oricum, o caldă recunoștință, pentru momentele de comunione spirituală pe care mi le-a dăruit, în condiții imposibil de prezentat aici.

Voi menționa numai – fapt cunoscut și din *Jurnalul fericirii* – că în acele condiții, de o vitregie greu de închipuit, preoți ca Vasile Vasilachi, Mina Dobzeu, Augustin Prunduș, Gheorghe Chiriac s-au ocupat intens de „enoriașii” lor aflați după gratii sau în lagăre de muncă, dându-le asistență spirituală de care aveau nevoie, sfaturi, încurajări. Nu pot încheia succinta evocare fără a menționa, lăsând detaliile pentru altă ocazie, preoți și predicatori de alte confesiuni, dintre care „bruderii” de la Grădina, mai târziu risipiti prin lume (Leinz, Rață etc.), constituau repere luminoase pentru oricine. Gellert, Karczagy, Kertesz, din sfera protestantismului transilvan, s-au impus de asemenea prin ținuta lor austera, prin demnitatea impecabilă a conduitei, într-un timp când cedările în fața puterii, demisiile în ordine deontologică, abdicările de tot felul nu erau tocmai rare, mai cu seamă la etajele de sus ale ierarhiei. De aceea am și ținut să amintesc în aceste rânduri câteva nume despre care sper că se va mai vorbi, fie și numai pentru a nuanța judecata pe care lumea, de multe ori neprevenită, o emite global pe seama Bisericii sub dictatura comunistă.